

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Дейнеги Максима Володимировича «Соціальна відповідальність суб'єктів агробізнесу», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка (галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки)

Актуальність теми дослідження. Соціальна відповідальність у сучасних умовах є одним із базових компонентів забезпечення сталого розвитку економічних систем. Вона покликана забезпечувати цілісну інтеграцію економічних, екологічних та соціальних аспектів у щоденні бізнес-практики суб'єктів господарювання, у тому числі суб'єктів агробізнесу. Аграрний сектор є стратегічно важливою сферою національної економіки України, яка виконує життєво необхідні соціально-економічні функції, безпосередньо відповідає за забезпечення продовольчої безпеки, здійснює значний фіскальний внесок у наповнення державного та місцевих бюджетів, формує вагомий частку валової доданої вартості та суттєво сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій, покращенню загальної якості життя на селі.

Особливої актуальності та нових вимірів проблематика соціальної відповідальності набула в умовах повномасштабного воєнного вторгнення, під час якого корпоративна соціальна відповідальність в Україні зазнала глибокої ціннісної та структурної трансформації, перетворившись із звичайного добровільного маркетингового чи репутаційного інструменту на безальтернативну стратегію національного виживання і стійкості. В умовах воєнного стану та критичних геополітичних ризиків економічна раціональність бізнесу об'єктивно поступається місцем етичній необхідності та національній солідарності. Водночас впровадження практик соціальної відповідальності у вітчизняному аграрному секторі стикається з низкою суттєвих перешкод: відсутністю єдиних методичних стандартів оцінювання соціальної відповідальності в період воєнного часу, недосконалістю механізмів державно-приватного партнерства, а також гострою потребою в розробленні прикладних програм екологічної безпеки, психологічної підтримки персоналу підприємств у кризовий період. З огляду на це, визначення стратегічних орієнтирів, розроблення дієвого методичного інструментарію та практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу України є своєчасним і актуальним науковим завданням.

Про актуальність теми дисертації М. В. Дейнеги свідчить і те, що вона виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри глобальної

економіки Державного біотехнологічного університету за темою «Розвиток аграрного сектору в умовах цифровізації економіки». Розробка здобувачем теоретико-методичних і практичних засад розвитку соціальної відповідальності бізнесу в умовах цифровізації його процесів є внеском у виконання цієї теми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових результатів, викладених у дисертаційній роботі М. В. Дейнеги, забезпечується використанням сучасної міждисциплінарної методологічної основи, що інтегрує класичні економічні теорії, соціологічні засади, інституціональну економіку та концептуальні положення теорії стейкхолдерів. Для вирішення поставлених завдань автором застосовано належним чином підібрану систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких – абстрактно-логічний, аналітичний та емпіричний методи, аналіз і синтез, економіко-статистичний метод, методи моделювання, експертних оцінок, систематизації та узагальнення та ін. Форма представлення результатів дослідження свідчить про належну теоретичну підготовку дисертанта, його вміння працювати з науковим матеріалом.

Достовірність отриманих результатів та висновків підтверджується ґрунтовною інформаційною базою, яка охоплює чинні нормативно-правові акти України та ЄС, офіційні дані Державної служби статистики України, матеріали фінансової й нефінансової звітності низки провідних аграрних компаній, а також міжнародні стандарти сталого розвитку (ISO 26000, GRI, SASB). Емпірична складова роботи суттєво посилена результатами проведеного автором анкетування респондентів-стейкхолдерів, що дало змогу отримати об'єктивну оцінку практичного стану впровадження принципів соціальної відповідальності за базовими напрямками.

Ступінь наукової новизни одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи М. В. Дейнеги полягає у системному вирішенні важливого науково-практичного завдання щодо розроблення теоретико-методичних засад та прикладних рекомендацій із розвитку соціальної відповідальності агробізнесу в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. До найвагоміших результатів дослідження, що характеризуються науковою новизною, можна віднести наступні напрацювання автора.

Дисертантом обґрунтовано концептуальну модель соціальної відповідальності агробізнесу, яка враховує структурні та геополітичні особливості економіки України (нестабільність інституційного середовища, воєнні ризики, розриви в логістиці) та включає інституційний компонент

(адаптація до регуляторних змін, прозорість управління, антикорупційні механізми, інтеграція стандартів ЄС).

Ним удосконалено методичний підхід до оцінки соціальної відповідальності агробізнесу стосовно його внеску в розвиток сільських територій на основі системи диференційованих індикаторів соціальної відповідальності для різних типів суб'єктів агробізнесу (агрохолдингів, сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, особистих селянських господарств), які поєднують економічні, соціальні, екологічні та інституційні показники з вимірюванням їх впливу на розвиток сільських територій.

Автором запропоноване трактування соціальної відповідальності в агробізнесі, яке поглиблює традиційне її розуміння, розглядаючи її як багаторівневу і міждисциплінарну концепцію, що охоплює економічні, правові, етичні та філантропічні аспекти, з урахуванням ресурсних, технологічних, соціальних особливостей аграрного сектору. Ним запропонована ідентифікація існуючих прогалин та бар'єрів у інституційному забезпеченні соціальної відповідальності в Україні, з урахуванням міжнародних стандартів та практик соціальної відповідальності, зростаючої ролі інвесторів у соціальному розвитку сільських територій в період повоєнного відновлення.

У дисертації набув розвитку методичний підхід до якісної оцінки соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки, визначення факторів, що зумовлюють результативність соціально відповідальної поведінки. Здійснена систематизація диференційованих індикаторів соціальної відповідальності для різних типів суб'єктів, що дає змогу оцінювати їхній внесок у розвиток сільських територій за специфічними критеріями. Сформульовані пропозиції щодо оцінки рівня впровадження принципів соціальної відповідальності суб'єктами агробізнесу у сферах управління навколишнім середовищем, соціального забезпечення працівників і громад, корпоративного управління. Напрацювання дисертанта стосуються виявлення поглядів різних груп стейкхолдерів стосовно зіставлення задекларованих політик соціальної відповідальності бізнесу та фактичних результатів їх впровадження, очікувань стейкхолдерів і практичних результатів діяльності підприємств. Науковий інтерес становлять розроблені автором положення щодо наукового обґрунтування механізмів стимулювання соціально відповідальної поведінки, включаючи комплекс інструментів державного регулювання, корпоративного управління та міжнародної сертифікації.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження М. В. Дейнеги «Соціальна відповідальність суб'єктів агробізнесу» за своєю структурою, змістом і оформленням повністю відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, є завершеною науковою працею, яка характеризується вдалою постановкою завдань і відповідними їм результатами. Кожен із розділів відзначається відповідними внесками у вирішення поставлених автором при виконанні дослідження завдань. Зокрема, у першому розділі викладені теоретичні та методичні аспекти досліджуваної проблематики. На основі опрацювання значної кількості літературних джерел з'ясовано сутність, принципи соціальної відповідальності та еволюція її концепції. Розглянуті моделі соціальної відповідальності бізнесу, які зустрічаються у світовій практиці. Показано особливості формування системи соціальної відповідальності аграрного бізнесу в Україні та Європейському Союзі. Висвітлено нормативно-правове регулювання соціально відповідальної діяльності аграрних підприємств в Україні.

У другому розділі викладені результати аналізу практик соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу в Україні. Охарактеризовано процеси, що відбуваються в системі аграрного виробництва в Україні. Показано особливості соціально відповідальної діяльності суб'єктів вітчизняного агробізнесу. Наведені переваги для суб'єктів господарювання та протиріччя, які виникають у процесі реалізації ними практик соціальної відповідальності.

Належним рівнем обґрунтованості характеризуються наведені в третьому розділі дисертації положення щодо обґрунтування напрямів вдосконалення та розвитку практик соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу. Вони стосуються формування стратегічних пріоритетів у розвитку соціальної відповідальності, у тому числі в умовах воєнного стану та з урахуванням потреб повоєнного відновлення економіки. Запропонована система індикаторів і вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального індексу соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу.

Робота містить 72 таблиці та 18 рисунків, які наочно ілюструють статистичні дані і результати розрахунків автора, теоретичні викладки матеріалів дослідження. Обсяг дисертації є таким, що відповідає вимогам МОН України. Зміст дисертації повністю відповідає паспорту спеціальності 051 Економіка.

Практичне значення результатів дослідження. Практична значимість одержаних здобувачем результатів полягає в можливості безпосереднього використання розроблених рекомендацій для модернізації систем управління корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах аграрного сектору економіки, підвищення прозорості їх взаємодії з громадами та посилення інвестиційної привабливості. Напрацювання дисертанта можуть бути використані органами влади різних рівнів при розробці програмних документів для стимулювання розвитку практик соціальної відповідальності.

Результати дослідження та запропоновані автором методичні підходи впроваджено у практичну діяльність низки суб'єктів господарювання різних розмірів та організаційно-правових форм Харківської області, що підтверджується відповідними довідками про впровадження. Окрім того, результати дисертаційного дослідження знайшли практичне застосування в освітньому процесі Державного біотехнологічного університету при викладанні низки профільних навчальних дисциплін.

Повнота викладення у відкритому друку та апробація наукових положень дисертації. Основні наукові положення, теоретичні висновки та прикладні рекомендації дисертації повністю і всебічно відображені у відкритому друці. За темою дослідження опубліковано 25 наукових праць, загальний перелік яких наведено в дисертації. Серед публікацій – 6 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема, 2 одноосібні праці автора), а також 19 наукових праць апробаційного характеру (матеріали та тези доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях). Кількість, обсяг та науковий рівень публікацій відповідають вимогам, що ставляться до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, фабрикацій, фальсифікацій) у дисертаційній роботі не виявлено. У ній є посилання на джерела інформації при використанні статистичних даних, відомостей, положень, сформульованих іншими авторами. Виклад матеріалу відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права. Надана інформація про внесок здобувача в наукові праці, опубліковані у співавторстві.

Зауваження до дисертаційної роботи. Відзначаючи загалом високий науковий рівень дисертаційної роботи М. В. Дейнеги, необхідно звернути увагу на наявні в ній окремі недоліки та дискусійні положення. Зокрема:

1. Аналіз світових моделей соціальної відповідальності бізнесу (американської, європейської, японської), наведений у підрозділі 1.2 та систематизований у табл. 1.10 та 1.11, є глибоким і змістовним. Проте результати дослідження виглядали б значно переконливішими, якби автор провів їхню порівняльну оцінку за єдиною формалізованою системою критеріїв (економічна ефективність, соціальний ефект, екологічний вплив, інституційне забезпечення та можливість адаптації до українських реалій), що дало б змогу системно обґрунтувати вибір оптимальної траєкторії впровадження елементів таких моделей в Україні.

2. У розділі 2, табл. 2.2 автор характеризує особисті селянські господарства як суб'єкти, що реалізують «екологічно орієнтовані практики дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва». Таке твердження виглядає дещо ідеалізованим, оскільки в реальних умовах України діяльність цих господарств через брак фахового агрономічного контролю часто супроводжується неконтрольованим використанням пестицидів, недотриманням сівозмін та виснаженням земельних угідь. Було б доцільно критично оцінити ці негативні екологічні екстерналиї дрібнотоварного сектору.

3. У підрозділі 3.3 автор пропонує модель «CSR-орієнтованого стимулювання», яка передбачає надання знижених ставок місцевих податків для підприємств із високим індексом соціальної відповідальності. Оскільки місцеві податки є основою фінансової спроможності територіальних громад, виникає серйозне зауваження, чи не призведуть такі податкові пільги до зменшення надходжень до бюджетів територіальних громад, через що у них погіршиться спроможність утримувати заклади освіти і медицини, що суперечитиме базовій ідеї соціальної відповідальності.

4. Викладені у табл. 3.41 рекомендації щодо екологічної модернізації (впровадження технологій точного землеробства, біогазових комплексів, замкнутих циклів) потребують детальнішого фінансово-економічного обґрунтування, зокрема оцінювання термінів окупності та джерел залучення інвестиційних ресурсів для дрібнотоварних виробників, фермерських господарств, які мають обмежений доступ до капіталу.

5. За результатами анкетування стейкхолдерів щодо впровадження суб'єктами агробізнесу принципів соціальної відповідальності (табл. 3.38, 3.39) напрям «Закупівлі» отримав найнижчі оцінки (середній бал 3,4, а від постачальників – лише 3,1). Оскільки закупівлі є потенційною «зоною тіні», автор рекомендує підвищити їх прозорість. Проте потребує уточнення питання, як саме агропідприємства мають забезпечити цю прозорість без порушення вимог комерційної таємниці та збереження конкурентних переваг на ринку.

Висловлені зауваження не применшують високої наукової новизни та практичної цінності дисертаційної роботи. Вони відображають наукову позицію опонента та можуть стати мотивом для дискусії при захисті дисертації.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Дейнеги Максима Володимировича «Соціальна відповідальність суб'єктів агробізнесу» виконана на актуальну тему, має достатній рівень обґрунтованості та достовірності, є логічно побудованим і завершеним науковим дослідженням, в якому систематизовано та поглиблено теоретичні положення щодо формування відносин соціальної відповідальності, здійснено комплексний аналіз сучасного стану й тенденцій реалізації цих відносин суб'єктами аграрного бізнесу, науково обґрунтовано дієві інструменти вдосконалення системи соціальної відповідальності суб'єктів агробізнесу.

Зміст дисертаційної роботи і висвітлені в ній результати дослідження відповідають спеціальності 051 Економіка і вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. Її автор – Дейнега Максим Володимирович – заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва та торгівлі
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького

Ігор ЯЦІВ

